МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 3/1 2025

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV VA UNING BOSHLANG‘ICH TA’LIMDAGI O‘RNI

Yalg‘ashev B.F.
Chirchiq davlat pedagogiki universiteti
Boshlang‘ich ta’limda matematika va tabiiy fanlar kafedrasi mudiri,
fizika-matematika fanlari doktori (DSc)
Ergasheva D.A.
Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi” boshlang`ich ta’lim magistranti

Tayanch so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, boshlang‘ich ta’lim, interfaol metodlar, ijtimoiy kompetensiyalar, innovatsion pedagogika, mustaqil fikrlash, ta’lim sifatini oshirish.
Ключевые слова: компетентностный подход, начальное образование, интерактивные методы, социальные компетенции, инновационные педагогические технологии, самостоятельное мышление, повышение качества образования.
Key words: competency-based approach, primary education, interactive methods, social competencies, innovative pedagogy, independent thinking, improving the quality of education.

РЕЗЮМЕ:
Ushbu maqolada kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni va uning samaradorligi tahlil qilingan. Kompetensiyaviy yondashuv an’anaviy bilim berish usullaridan farqli ravishda o‘quvchilarning amaliy malakalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tadqiqot doirasida nazariy tahlil, tajriba sinovlari va so‘rovnoma metodlari qo‘llanildi. Natijalar kompetensiyaviy yondashuv asosida olib borilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarda yangi bilimlarni o‘zlashtirish va ularni hayotda qo‘llash qobiliyatini kuchaytirshini ko‘rsatdi. Bundan tashqari, interfaol metodlar, jamoaviy ish va innovatsion texnologiyalarning tatbiq etilishi o‘quvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirish va motivatsiyasini kuchaytirishda muhim o‘rin tutadi. Maqolada ushbu yondashuvning o‘quv jarayonidagi o‘rni va uning kelgusi rivojlanish yo‘nalishlari haqida fikr yuritiladi.
РЕЗЮМЕ:
В статье анализируется роль компетентностного подхода в начальном образовании и его эффективность. Компетентностный подход, в отличие от традиционных методов обучения, направлен на развитие практических навыков учащихся, их самостоятельного и творческого мышления, а также умения решать проблемы. В исследовании использовались методы теоретического анализа, экспериментального тестирования и анкетирования. Результаты свидетельствуют о том, что образовательный процесс, основанный на компетентностном

подходе, повышает способность учащихся осваивать новые знания и применять их в жизни. Кроме того, внедрение интерактивных методов, командной работы и инновационных технологий способствует развитию социальных компетенций. Компетентностный подход также играет важную роль в повышении интереса учащихся к обучению и их мотивации.В статье рассматривается значение данного подхода в образовательном процессе, а также направления его дальнейшего развития.

SUMMARY:

This article analyzes the role and effectiveness of the competency-based approach in primary education. Unlike traditional teaching methods, the competency-based approach focuses on developing students' practical skills, independent thinking, creativity, and problem-solving abilities. The study employed theoretical analysis, experimental testing, and questionnaires. The results indicate that an educational process based on the competency-based approach enhances students' ability to acquire new knowledge and apply it in real-life situations. Furthermore, the implementation of interactive methods, teamwork, and innovative technologies contributes to the development of students' social competencies. The competency-based approach also plays a crucial role in fostering students' interest in education and increasing their motivation.This article explores the significance of this approach in the educational process and its prospects for future development.

Kirish. Hozirgi ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. An’anaviy yondashuvdan farqli ravishda, bu model nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, ijtimoiy muloqot va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarning intellektual va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogikada bu yondashuv interfaol metodlar - loyiha asosida o‘qitish, rolli o‘yinlar, guruhli ishlar orqali amalga oshirilmoqda. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni, afzalliklari va samaradorligi tahlil qilinadi, shuningdek, uni ta’lim jarayoniga integratsiyalash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Jahon va mahalliy olimlarning (J. Delors, V.V. Kraevskiy, L.S. Vygotskiy, J. Raven, X.T. To‘xtaxo‘jayev, D. Normurodov) tadqiqotlari ushbu yondashuvning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Ularning ishlari kompetensiyaviy yondashuv ta’lim sifatini oshirishda muhim omil ekanini ko‘rsatadi. Hozirgi zamonaviy jamiyatda texnologik taraqqiyot, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar ta’lim tizimiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. An’anaviy bilimga asoslangan yondashuv zamon talablariga mos kelmay qolmoqda, chunki o‘quvchilarning bilimlarni yod olishdan ko‘ra, ulardan qanday foydalanish kerakligini tushunishi muhim. Shu sababli, kompetensiyaviy yondashuvni boshlang‘ich ta’lim jarayoniga keng tatbiq etish ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni, uning ta’lim sifatiga ta’siri, shuningdek, bu yondashuvning samarali joriy etish yo‘llari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari

asosida boshlang‘ich sinflarda kompetensiyaviy ta’limni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyatini o‘rganish va uning samaradorligini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda nazariy va empirik metodlar qo‘llanildi. Tadqiqot jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan iborat bo‘ldi:

Tadqiqot eksperimental va nazariy tahlil usullariga asoslangan holda olib borildi. Kompetensiyaviy yondashuvning ta’lim jarayoniga ta’sirini o‘rganish uchun aralash metodologiya (mixed methods approach) qo‘llanildi.

Tadqiqot metodlari 1. Nazariy tahlil metodlari. Tadqiqotning nazariy bosqichi quyidagi metodlar orqali amalga oshirildi:

Adabiyotlar sharhi – kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha xalqaro va mahalliy olimlar, jumladan, J. Delors, V.V. Kraevskiy, L.S. Vygotskiy, X.T. To‘xtaxo‘jayev, A. Abduqodirovlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi.

- Normativ hujjatlar tahlili – O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining o‘quv dasturlari, DTS hamda ilg‘or pedagogik texnologiyalar o‘rganildi.
- Kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari – asosiy tushunchalar, tamoyillar va boshlang‘ich ta’limdagi ahamiyati tahlil qilindi.

2. Empirik tadqiqot metodlari. Empirik bosqich eksperiment, so‘rovnoma, kuzatuv va intervyular orqali amalga oshirildi:

- Eksperiment – Toshkent viloyatidagi boshlang‘ich sinflarda EG va NG guruhlar bilan o‘tkazildi. EG kompetensiyaviy yondashuv asosida, NG an’anaviy usullar bilan o‘qitildi. O‘quvchilarning fikrlash, muammoni hal qilish, kommunikativ kompetensiyalari va motivatsiyasi baholandi.
- So‘rovnomalar – 50 nafar o‘qituvchi va 500 nafar o‘quvchi ishtirokida kompetensiyaviy yondashuvga munosabat o‘rganildi.
- Kuzatuv – darslar jarayonida o‘quvchilarning faolligi, muloqot, ijodiylik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari baholandi.
- Intervyular – tajribali o‘qituvchilar va mutaxassislar bilan suhbatlar o‘tkazilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

3. Ma’lumotlarni tahlil qilish.

- Deskriptiv statistika – o‘quvchilar va o‘qituvchilarning javoblari umumlashtirildi.
- T-test va ANOVA – EG va NG guruhlari natijalari statistik jihatdan solishtirildi.
- Kontent tahlil – intervyu va kuzatuv natijalari asosida chuqur tahlil o‘tkazildi.

4. Tadqiqot cheklovlari. Eksperiment ayrim hududlarda amalga oshirilgan bo‘lib, natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlik zarur. Shuningdek, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasidagi farqlar natijalarga ta’sir qilgan bo‘lishi mumkin.

Kompetensiyaviy yondashuvning uzoq muddatli ta’siri ushbu tadqiqot doirasida to‘liq baholanishi mumkin emas.

Tadqiqot metodologiyasi kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’limdagi samaradorligini empirik va nazariy jihatdan o‘rganishga yo‘naltirilgan. Turli tadqiqot usullari qo‘llanilib, o‘quvchilarning bilish jarayoniga bo‘lgan motivatsiyasi, mustaqil fikrlash qobiliyatlari va kommunikativ ko‘nikmalari qanday rivojlanishi tahlil qilindi. Ushbu metodlar natijalari asosida kompetensiyaviy yondashuvni boshlang‘ich ta’limda keng tatbiq etish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Natijalar (Results). Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’limda samaradorligini aniqlashga yo‘naltirilgan eksperimental va empirik ma’lumotlar asosida tahlil qilindi. Quyida tadqiqot jarayonida olingan asosiy natijalar bayon etiladi.

1. O‘quvchilar bilim olish darajasining o‘zgarishi. Eksperimental guruh (EG) va nazorat guruhi (NG) o‘quvchilarining bilim olish darajasi tahlil qilindi. Olingan natijalarga ko‘ra:

EG o‘quvchilarining bilimlarni amaliy qo‘llash ko‘nikmalari NGga nisbatan 32% ga yaxshilangan.

EGdagi o‘quvchilar mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish bo‘yicha NGga nisbatan 27% yuqori natijaga erishgan.

EGdagi o‘quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalari NGga qaraganda 35% ga yuqori bo‘lgan.

Bu natijalar kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitilgan o‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarni emas, balki ularni real hayotda qo‘llash ko‘nikmalarini ham egallaganligini ko‘rsatadi.

2. O‘quvchilarning motivatsiyasi va darsga jalb etilishi.So‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki:

EG o‘quvchilari orasida ta’limga bo‘lgan motivatsiya 40% ga ortgan, bu NG bilan solishtirganda ancha yuqori ko‘rsatkichdir.

EGdagi o‘quvchilar dars jarayonida ko‘proq ishtirok etishgan va muhokamalarga faol qo‘shilishgan.

NG o‘quvchilari esa asosan o‘qituvchi tomonidan berilgan an’anaviy topshiriqlarni bajarishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularda ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish darajasi pastroq bo‘lgan.

Bu natijalar kompetensiyaviy yondashuvning o‘quvchilarning faolligini oshirishda va ularning ta’limga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishda ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

3. O‘qituvchilarning kompetensiyaviy yondashuv haqidagi fikrlari. Tadqiqot davomida 200 nafar o‘qituvchi bilan so‘rov o‘tkazildi va intervyular tashkil etildi. Natijalar quyidagicha:

87% o‘qituvchilar kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga undashini tasdiqlagan.

72% o‘qituvchilar bu yondashuv o‘quvchilarning real hayotga tayyorgarligini oshirishini qayd etgan.

61% o‘qituvchilar kompetensiyaviy yondashuvni to‘liq joriy qilish uchun qo‘shimcha metodik materiallar va o‘qituvchilarni qayta tayyorlash zarur ekanligini ta’kidlagan.

4. Dars jarayonida kuzatilgan samaradorlik. Kuzatuv natijalari asosida kompetensiyaviy yondashuv qo‘llangan sinflarda quyidagi o‘zgarishlar qayd etildi:

Ko‘rsatkich	Eksperimental guruh (EG)	Nazorat guruhi (NG)
Darsga jalb etilish darajasi	85%	60%
Mustaqil fikrlash ko‘nikmalari	78%	51%
Ijtimoiy hamkorlik va muhokamalar	82%	57%
O‘z fikrini aniq ifodalash darajasi	80%	55%
Yangi bilimlarni mustaqil o‘rganish qobiliyati	75%	48%

Kompetensiyaviy yondashuvning boshlang‘ich ta’lim samaradorligiga ta’siri: tadqiqot natijalari va tahlil.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni mazkur ehtiyojlarga javob beruvchi samarali metod sifatida maydonga chiqmoqda. O‘tkazilgan eksperimental tadqiqot natijalari ushbu yondashuvning o‘quvchilar bilim darajasi va ko‘nikmalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi.

Eksperiment asosida olingan natijalarga ko‘ra, kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim olgan o‘quvchilar quyidagi jihatlarda ijobiy o‘zgarishlarga erishgan: mustaqil fikrlash darajasining ortishi, ijodiy va tanqidiy tafakkurning rivojlanishi, hayotiy muammolarni hal qilish qobiliyatining shakllanishi, guruhda ishlash va hamkorlik qilish malakasining yaxshilanishi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o‘quvchilarning faoliyatga yo‘naltirilgan kompetensiyalarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Tadqiqotda foydalanilgan eksperimental va nazorat guruhlari o‘rtasida olingan farqlar asosida quyidagicha xulosalar chiqarildi: darsga jalb etilish darajasi eksperimental guruhda (EG) 85% bo‘lsa, nazorat guruhida (NG) bu ko‘rsatkich 60% ni tashkil etdi; mustaqil fikrlash darajasi EGda 78% bo‘lib, NGda esa 51% ni tashkil etdi; ijtimoiy hamkorlik va muhokama darajasi EGda 82%, NGda esa 57% bo‘ldi. Ushbu raqamlar kompetensiyaviy yondashuvning o‘quvchilarni faollashtirishdagi yuqori salohiyatini ko‘rsatadi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim oluvchilarning nazariy bilimlarni amaliyotga qo‘llashga bo‘lgan qobiliyatini oshiradi. Bu jihat ko‘plab olimlar, jumladan, J. Delors (1996), V.V. Kraevskiy va O.G. Smolin (2007), H.T. To‘xtaxo‘jayev (2020) tomonidan ham ta’kidlangan. Xususan, J. Delorsning qayd etishicha, kompetensiyaviy ta’lim modeli hayot davomida o‘rganish g‘oyasiga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarni real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlaydi. V.V. Kraevskiy esa bu yondashuvni nafaqat bilim berish, balki amaliy faoliyatga yo‘naltirishda muhim vosita sifatida ko‘radi. H.T. To‘xtaxo‘jayev esa O‘zbekiston ta’lim tizimida bu yondashuvning joriy etilishi zarur ekanini ta’kidlab, o‘quvchilarda tahliliy fikrlashni rivojlantirishdagi ijobiy ta’sirini alohida qayd etgan.

Shuningdek, o‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari shuni ko‘rsatdiki, ular kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llashga ijobiy munosabat bildirishgan, biroq amalda uni to‘liq joriy qilishda muayyan to‘siqlar mavjud. Xususan, quyidagi imkoniyat va qiyinchiliklar aniqlangan:

Imkoniyatlar:

- O‘quvchilarning mustaqil o‘rganish malakasi rivojlanadi;
- O‘qituvchilar an’anaviy metodlardan voz kechib, faol metodik yondashuvlarni qo‘llash imkoniga ega bo‘ladi;
- Hamkorlikka asoslangan darslar o‘quvchilarni yanada faollashtiradi.

Qiyinchiliklar:

- Kompetensiyaviy yondashuvga oid metodik qo‘llanmalarning yetishmasligi;
- Baholash tizimining kompetensiyaviy yondashuvga mos emasligi;
- Sinfdagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi tufayli individual yondashuvni amalga oshirishdagi murakkabliklar.

Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etish maqsadida o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanmalar tayyorlash, malaka oshirish kurslari tashkil etish va baholash tizimini kompetensiyaviy modelga moslashtirish zarur ekani aniqlandi.

Tadqiqot, shuningdek, ayrim cheklovlarga ham ega. Birinchidan, tadqiqot faqat ma’lum hududlarda o‘tkazilganligi sababli uning natijalarini umumlashtirishda ehtiyotkorlik zarur. Ikkinchidan, kompetensiyaviy yondashuvning uzoq

muddatli ta'siri hali to'liq tahlil qilinmagan. Kelajakdagi izlanishlarda ushbu yondashuvning boshqa yosh guruhlari va fan turlari bo'yicha qo'llanishi ham ko'rib chiqilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni nafaqat bilim olishga, balki real hayotda muhim bo'lgan ko'nikmalarni egallashga yo'naltiruvchi samarali metodika ekanligini tasdiqladi. Bu yondashuv o'quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil qaror qabul qilish, ijodkorlik, muammolarni hal qilish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida ushbu yondashuvni keng joriy etish o'quvchilarning keyingi bosqichdagi ta'limga tayyorligini oshirish bilan birga, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi.

Shu sababli, kompetensiyaviy yondashuvni boshlang'ich ta'lim tizimiga to'liq integratsiyalash, o'qituvchilarni bu yo'nalishda tayyorlash, zamonaviy baholash tizimlarini ishlab chiqish va zaruriy metodik resurslar bilan ta'minlash ta'lim sifatini tubdan oshirishga xizmat qilishi shubhasiz. Ushbu tadqiqot boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni samarali joriy etish bo'yicha muhim ilmiy va amaliy tavsiyalarni ilgari suradi hamda kelgusi izlanishlar uchun mustahkam asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaeva M. Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang'ich ta'limni takomillashtirish. – Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2020.

2. To'xtaxo'jayev H.T. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.

3. Yo'ldoshev S. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi nashriyoti, 2019.

4. Hasanboyeva O. Pedagogik innovatsiyalar va kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

5. Jo'rayev N. Boshlang'ich ta'limda yangi pedagogik texnologiyalar. – Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti, 2018.

6. Mamatov A. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.

7. Usmonova G. Kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini shakllantirish. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.

8. Rasulov A. Kompetensiyaviy yondashuv: pedagogik asoslar. – Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti, 2021.

9. G'afurova Z. Zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati. – Andijon: Andijon Davlat Universiteti, 2020.

10. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

11. Qodirova D. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi, 2017.

12. Yusupova M. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning kompetensiyaviy yondashuvdagi o'rni. – Toshkent: Sharq, 2022.

13. Nazarov A. Pedagogik tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.

14. Nizomov S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlashini rivojlantirish. – Qarshi: Nasaf, 2019.